

Jerzy A. Sobański, Katarzyna Klasa, Krzysztof Rutkowski

PROFESOR JERZY W. ALEKSANDROWICZ W PSYCHOTERAPII I „PSYCHOTERAPII”

Uniwersytet Jagielloński Collegium Medicum, Wydział Lekarski, Katedra Psychoterapii

O życiu i pracy Profesora Czytelnicy mogą wiele dowiedzieć się z dostępnych publikacji, powstałych zarówno przed, jak i po Jego śmierci [1, 2]. W niniejszym tekście chcemy skupić się na Jego wpływie na psychoterapię, w tym na przeglądzie niektórych Jego publikacji w „Psychoterapii” oraz pracy redaktora i wydawcy. Chcielibyśmy jednak zacząć od opisanego kontekstu badań Profesora. Najważniejsze publikacje M. Lamberta, redaktora dwóch wydań monumentalnego „Bergin and Garfield’s Handbook of Psychotherapy and Behavior Change” [3], rozpoczyna utworzenie w 1996 roku kwestionariusza objawowego OQ-45 (tłum. Czała i Mroziak, późniejsze opracowanie Simon i wsp. [4]), służącego monitorowaniu zmian w psychoterapii i prognozowaniu jej wyniku [5]. Ken Howard prowadził monitorowanie objawów podczas terapii już w 1986 roku [6] i te fakty są znane badaczom psychoterapii. Prawdziwym zaskoczeniem może być data opracowania przez Aleksandrowicza polskiego Kwestionariusza Objawowego „O” (KO „O”) — 1975 rok [7]. „Objawówka” stała się nie tylko głównym narzędziem w przewodzie habilitacyjnym Profesora w 1978 roku [8], ale i kwestionariuszem regularnie wypełnianym przez pacjentów, najpierw w Pracowni Psychoterapii Katedry Psychiatrii AM w Krakowie, następnie w Wojewódzkim Ośrodku Leczenia Nerwic, potem w Zakładzie i Katedrze Psychoterapii UJ CM; utworzonych i kierowanych przez J.W. Aleksandrowicza. Profesor wprowadził zatem jako pierwszy naukowe i kliniczne oceny postępu psychoterapii za pomocą cotygodniowo wypełnianych kwestionariuszy objawowych, zapoczątkowując (podobnie jak później Lambert w latach 90.) dostarczanie informacji zwrotnej terapeutom i pacjentom. W odróżnieniu od Lamberta nie zaproponował systemu predykcji sukcesu (zakładającego regularne obniżanie poziomu objawów), z powodu innego niż w badaniach Lamberta charakteru terapii — konfrontującej i nasilającej dolegliwości, w efekcie wywołującej często „piłokształtne” wahania. W amerykańskim i zachodnioeuropejskim nurcie badań dopiero Zoran Martinovich (na zjazdach Society for Psychotherapy Research) w latach 90. zademonstrował takie przebiegi zmian objawowych nam wówczas znane już z tablic w salach grupowych. Opracowanie najważniejszego kwestionariusza objawowego (przedkładamy szerszy Symptom Check List-90 nad wąskim Beck Depression Inventory) należy przyznać L. Derogatisowi [9], i to jego prace zainspirowały Aleksandrowicza do utworzenia KO „O”. „Objawówka” pozostała głównym narzędziem Profesora, czego dowodzi ostatnia analiza zespołu nerwicowego [10].

Publikował Profesor od początku w „Psychoterapii” i poprzedzających ją „Zeszytach Psychoterapeutycznych” (których również był redaktorem naczelnym), w „Psychiatrii Pol-

skiej”, „Archives of Psychiatry and Psychotherapy” i oczywiście za granicą. Podsumowując Jego wpływ na polską psychoterapię warto wspomnieć o kilku klasycznych artykułach. W „Zeszytach Psychoterapeutycznych” 1–2/1972 znalazła się „Psychoterapia grupowa” [11], opisująca m.in. rolę terapeuty, superwizji i szkolenia, a także kwestię drop-outu. Należy tu dodać, że „Zeszyty” wydawane były we współpracy z Sekcją Psychoterapii PTP przez Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej gdyż — jak pisał we wstępie do pierwszego numeru (1970) przewodniczący PTHP S. Cwynar: „[Sekcja] nie ma własnego organu — żeby te informacje przekazać potrzebującym”. Organem tym stał się Komitet Sekcji Naukowej Psychoterapii Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego, a potem Komitet Redakcyjno-Wydawniczy PTP (KRW). W maju 1972 r. wydano dwa zeszyty „Psychoterapii” (pierwszy z podtytułem „Zagadnienia psychoterapii grupowej”) ze znakomitą składką autorów — m.in.: A. Pohorecką, M. Łapińskim, A. Jakubczykiem, J. Pawlikiem, J. Malewskim. Ówczesny Komitet Redakcyjny tworzyli S. Leder (przewodniczący), J.W. Aleksandrowicz, Cz. Czabała, T. Frąckowiak, M. Łapiński, J. Pawlik i A. Różycki, redaktorem natomiast był Jerzy W. Aleksandrowicz, wspomagany przez sekretarza redakcji — Magdalenę Nałęcz-Nieniewską (redakcja była dwuosobowa).

Wracając do prac Profesora Aleksandrowicza, opublikowanych w „Psychoterapii” i tworzących zręby tej dziedziny w Polsce, trzeba wspomnieć pracę z 1979 r. o oddziałach dziennych [12]. Stworzenie i prowadzenie jednego z pierwszych oddziałów dziennych, ogromnego jak na realia psychoterapeutyczne (obecnie sześć grup dziesięcioosobowych, początkowo siedmioosobowych), jest znaną jego zasługą, kiedyś zażartował (słuchając wykładu K.R. McKenziego) do jednego z nas zaskoczony podobieństwami opisanego modelu terapii grupowej do ośrodka: *no przecież sam tego nie wymyśliłem*; jednak Jego większym wkładem jest niestrudzone propagowanie leczenia w oddziale dziennym i ocena jego efektywności. Klasyczne są w tym zakresie trzy prace z 1981 roku: pierwsza wprowadzająca kwestionariusze objawowe [13], druga opisująca pracę zespołu, pod znaczącym tytułem „Minimum informacji o pacjentach nerwicowych i ich leczeniu” [14] oraz trzecia analizująca rezygnację z leczenia [15].

Kolejny rok, 1982, przyniósł czytelnikom „Psychoterapii” pracę „Wyniki badania psychoterapii” [16], z której dowiadujemy się, że obok kwestionariuszy KO „O”, 16PF Cattella i testu zdań niedokończonych, do codziennie stosowanych narzędzi psychometrycznych należały opracowane w latach 1972–1980 ankiety: „Uwagi o przebiegu i wynikach leczenia” część dla pacjenta i dla terapeuty; oraz „Ankieta” do badań katamnesticznych, wysyłana pacjentom do domu, oraz wypełniana przez terapeutów ankieta „Wyniki leczenia w ocenie terapeuty”. Pytania tych ankiet i kafeterie odpowiedzi były ujednolicone, umożliwiając badaczom porównanie punktów widzenia pacjentów i terapeutów. Dwie z tych ankiet, poza katamnesticzną, stosowane były w Zakładzie Psychoterapii jeszcze w początku lat 2000 i — jak wiemy z doświadczeń własnych — niejednokrotnie zaskakiwały terapeutów odpowiedziami pacjentów na pytanie o terapeutę indywidualnego. Szkoda, że idea stojąca za tymi ankietami nie znalazła zwolenników poza Polską, tym bardziej że podobne zagadnienia nadal są przedmiotem interesujących prac (np. [17]). Niestety, możliwą przyczyną był język publikacji. Lata 80. nie dawały polskim publikacjom obecnych możliwości umiędzynarodowienia, choć warto przypomnieć, że w „Psychoterapii” „od zawsze” pracom towarzyszyły streszczenia angielskie, a później pełne teksty anglojęzyczne. Trud pracy

redaktora „Psychoterapii” obejmował także od początku starania o artykuły w językach konferencyjnych oraz pozyskiwanie prac spoza Polski (np. w zeszytach z 1973 r. odnaleźć można prace z Czechosłowacji, Peru, Kanady i Szwajcarii). W tym samym duchu, Profesor Jerzy W. Aleksandrowicz, już jako redaktor naczelny „Psychiatrii Polskiej”, zamieszczał cztery wersje językowe streszczeń prac oraz otworzył dział przekładów streszczeń American oraz British Journal of Psychiatry. Na początku lat 2000 Profesor rozpoczął zamieszczanie online streszczeń trzech czasopism (wspólnego załączka obecnych stron KRW PTP), a potem wspierał publikację pełnotekstową czwartego czasopisma internetowego „Psychiatria i Psychoterapia” (np. [18]). Dzięki Jego decyzji, jako wieloletniego Przewodniczącego KRW, doszło do wprowadzenia publikacji Open Access wszystkich czasopism. Zapewne znając trudności towarzyszące publikowaniu polskich badań psychoterapii i jej narzędzi za granicą, aktywnie rozwijał i umiędzynarodawiał krajowe czasopisma, w czym pomagały kolejne dotacje Ministerstwa Nauki i współpraca w programie Krajowego Naukowego Ośrodka Wiodącego (KNOW) z UJ i Katedrą Psychoterapii kierowaną już wówczas przez dr. hab. Krzysztofa Rutkowskiego.

Cofając się jednak do działalności Profesora Jerzego W. Aleksandrowicza w latach 80., przypomnieć chcemy jeszcze inną pracę i kolejny kwestionariusz, wykorzystywany nadal w praktyce klinicznej, służący ocenie motywacji pacjenta [19]. Kolejne dwa artykuły poświęcone badaniu skuteczności terapii ujawniają, że system opisu pacjentów zakładał od 1984 roku komputerowe opracowanie danych (co ważne jeden artykuł [20] — opublikowano z tłumaczeniem na j. niemiecki, drugi [21] ma wersję anglojęzyczną). Znaczących rozmiarów badanie ponad 1300 osób, którego wyniki opublikowano w 1985 r. w „Psychoterapii” [22], zapoczątkowało opisy objawów i zmian obrazu zaburzeń nerwicowych, temat wielu badań Profesora (m.in. [23, 24]), aż do wspomnianej Jego ostatniej publikacji [10].

W „Psychoterapii” ukazały się też dwie fundamentalne dydaktycznie publikacje Profesora i D. Mazgaj, które upowszechniły nazwy i definicje interwencji oraz oparte na dowodach naukowych wnioski, że lepsze są interwencje krótsze i jaśniejsze [25, 26]. Profesor interesował się czynnie również badaniami procesu psychoterapii — w monografii [27] pojawiła się ocena liczby interwencji w sesjach i ich zgodność z protokołowanym podejściem poznawczym albo psychodynamicznym.

Do zainteresowania objawami nerwicowymi Profesor niebawem dodał również zainteresowanie kwestionariuszami osobowości [28], a innowacyjne Współczynniki Dezintegracji: Nerwicowej (WDN) i Osobowości (WDO) w ocenie wyników leczenia opisał oczywiście w „Psychoterapii” [29]. Później, w konsekwencji tych badań, opracowano Kwestionariusz Osobowości Nerwicowej (KON) i jego analogiczny współczynnik XKON [30].

Pozostając jeszcze przez chwilę przy wątku spoza „Psychoterapii”, ale jak najbardziej w temacie psychoterapii, chcemy wspomnieć Czytelnikom „Poradnik” przeznaczony dla pacjentów i potencjalnych pacjentów [31] znany i czytany do dzisiaj, także przez studentów medycyny oraz specjalizujących się lekarzy psychiatrów.

Profesor należał do wąskiej grupy klinicystów określających w „Psychoterapii” standardy stosowania psychoterapii w Polsce [32]. Wielokrotnie podsumowywał sytuację krajową [33–36], zachęcał do refleksji, a nie tylko „uporządkowania nomenklatury” co pokazują publikacje na łamach „Psychoterapii” [37, 38] oraz „Archives of Psychiatry and Psychotherapy” [39]. Dlatego zapraszał na łamy czasopism i na zebrania naukowe katedry

psychodramatystów, religioznawców i psychoanalityków, ekspertów terapii poznawczo-behavioralnej czy metody EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) do dzielenia się wiedzą, dbając zarazem, jak to żeglarz, o równowagę — wprowadzając całym sobą przeciwwagę dla zbyt silnego „wiatru mody na określone podejście”. Był niestrudzeniem kreatywnym nauczycielem, superwizorem i egzaminatorem wielu terapeutów, ale chętnie wychodził poza to środowisko — jako pierwszy w Polsce wprowadził zajęcia fakultatywne, a potem obligatoryjne z psychoterapii dla studentów medycyny, pierwszy związał z uniwersytetem kurs psychoterapii (w Medycznym Centrum Kształcenia Podyplomowego UJ CM) przygotowujący do uzyskania przez uczestników certyfikatu psychoterapeuty PTP. Nauczanie psychoterapii wprowadzał też do internetu — już w 2004 roku, w ramach programu SEPTIMUS; wyniki tego eksperymentu dydaktycznego opublikował w „Archives of Psychiatry and Psychotherapy” i oczywiście w „Psychoterapii” [40].

Do końca życia był zwolennikiem integracji podejść teoretycznych, choć na szczególnie sposób uważał, że „należy je poznać, a następnie porzucić” — indywidualizując rozumienie każdego pacjenta. Jak bardzo to wymagające stanowisko, pamiętają jego uczniowie. Podążanie wyznaczonymi przez Niego ścieżkami jest trudnym zadaniem, co ilustruje pewne wspomnienie: Profesor poszedł w przerwie do działającej jeszcze w ośrodku palarni, żeby „powiedzieć coś” (zastosować misterną interwencję) do pacjenta A, przy pacjencie B, do którego była skierowana, ale miał ją usłyszeć niebezpośrednio. Wrócił i opowiedział koterapię, co i po co zrobił (niezmordowany dydaktyk — między kawą a kanapką także uczył). Wtedy jedno z nas „odważnie” i z pewnym zgorszeniem skomentowało: „Panie Profesorze, ale przecież nikt tak [czyli kierując interwencję niebezpośrednio i w przerwie] nie pracuje?!”. Profesor zerknął, lekko się uśmiechnął i błyskawicznie odparł „No właśnie”.

Piśmiennictwo

1. Aleksandrowicz J, Dudek D, Skowrońska M. *Terapia na życie Rozmowy z Dominiką Dudek i Małgorzatą Skowrońską*. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2020.
2. Bomba J, Cyranka K, Sobański JA. Psychiatrist and psychotherapist. An attempt to summarize work of Jerzy Witold Aleksandrowicz Arch. Psychiatr. Psychother. 2019; 4: 7–15.
3. Lambert MJ. Bergin and Garfield’s handbook of psychotherapy and behavior change. New York: Wiley, 2004.
4. Simon W, Śliwka P, Sobański JA, Klasa K, Sala Paweł, Żak W i wsp. Dwupoziomowy ortogonalno-ukośny model Kwestionariusza Oceny Skuteczności Psychoterapii (Outcome Questionnaire, OQ-45.2): polska adaptacja przy użyciu analizy czynnikowej. Psychiatr. Pol. 2015, 49(5):1043–1070.
5. Lambert MJ, Lunnen K, Umphress V, Hansen N, Burlingame GM. Administration and scoring manual for the Outcome Questionnaire (OQ-45.1). Salt Lake City, UT: 1994; IHC Center for Behavioral Healthcare Efficacy.
6. Howard KI, Kopta SM, Krause MS, Orlinsky DE. The dose–effect relationship in psychotherapy. Am. Psychologist. 1986; 41: 159–164.
7. Aleksandrowicz JW, Trzepizur U. Badanie etiologii zaburzeń nerwicowych za pomocą analizy czynnikowej. Psychiatr. Pol. 1977; 11(1): 51–59.

8. Aleksandrowicz JW. Zarys teorii struktury zaburzeń nerwicowych. Praca habilitacyjna. Kraków 1978.
9. Derogatis LR, Lipman RS, Covi L. SCL-90: an outpatient psychiatric rating scale—preliminary report. *Psychopharmacol Bull.* 1973; 9(1): 13–28.
10. Aleksandrowicz JW. „Zaburzenia” czy „zaburzenie” nerwicowe? *Psychiatr. Pol.* 2019; 53(2): 293–312.
11. Aleksandrowicz JA. Psychoterapia grupowa. *Zeszyty Psychoterapeutyczne.* 1972; (1–2): 5–27.
12. Aleksandrowicz JW, Kołbik I, Romeyko-Hurko A. Oddział dzienny jako forma intensywnej, kompleksowej terapii nerwic. *Psychoter.* 1979; (30): 39–45.
13. Aleksandrowicz JW, Bierzyński K, Filipiak J, Kowalczyk E, Martyniak J, Mazoń S i wsp. Kwestionariusze objawowe „S” i „O” — narzędzia służące do diagnozy i opisu zaburzeń nerwicowych. *Psychoter.* 1981; 37: 11–28.
14. Aleksandrowicz JW, Bierzyński K, Kołbik I, Kowalczyk E, Martyniak J, Miczyńska A i wsp. Minimum informacji o pacjentach nerwicowych i ich leczeniu. *Psychoter.* 1981; (37): 3–10.
15. Aleksandrowicz JW, Bierzyński K, Romeyko A. Porzucanie leczenia (drop-out) — próba analizy. *Psychoter.* 1981; (38): 49–58.
16. Aleksandrowicz JW, Kołbik I, Romanik O, Świątek L. Wyniki badania psychoterapii. *Psychoter.* 1982; (40): 11–16.
17. Leichsenring F, Jaeger U, Masuhr O, Dally A, Dümpelmann M, Fricke-Neef C i wsp. To be or not to be improved: patients’ perception of symptom improvement — linking the SCL-90-R to patient-rated global improvement in a large real-world treatment sample. *Psychother Psychosom.* 2020; 89(6): 357–362.
18. Aleksandrowicz JW. Kilka uwag o procesach integracji teorii psychoterapii (artykuł redakcyjny). *Psychiatr. Psychoter.* 2010; 6(1): 3–10.
19. Aleksandrowicz JW, Zgud J, Martyniak J, Stanisz K. Badania motywacji do leczenia pacjentów chorujących na nerwicę i zaburzenia osobowości. *Psychoter.* 1982; 43:27–36.
20. Aleksandrowicz JW, Kowalczyk E. Ocena skuteczności terapii nerwic. *Psychoter.* 1984; 51: 15–28.
21. Aleksandrowicz JW, Bierzyński K, Martyniak J, Trzcieniecka A, Zgud J. Skuteczność niektórych form i metod psychoterapii nerwic. *Psychoter.* 1986, 3(58): 5–16.
22. Aleksandrowicz JW, Świątek L. Częstość występowania zaburzeń nerwicowych. *Psychoter.* 1985, 3(54): 21–36.
23. Aleksandrowicz JW. Zmiany częstości występowania objawów nerwicowych. *Psychiatr. Pol.* 2001; 35(3): 351–377.
24. Aleksandrowicz JW. Prevalence of neurotic symptoms: a changing pattern. *Arch. Psychiatr. Psychother.* 2001; 3(4): 45–69.
25. Aleksandrowicz JW, Mazgaj D. Wpływ sposobu interweniowania na efekty psychoterapii. *Psychoter.* 1992; 3: 9–22.
26. Aleksandrowicz JW, Mazgaj D. Wpływ niektórych cech interakcji między pacjentami a psychotherapeutą na wyniki indywidualnej psychoterapii nerwic. *Psychoter.* 1992; 4: 47–53.
27. Aleksandrowicz JW, Sobański JA. Skuteczność psychoterapii poznawczej i psychodynamicznej. Kraków: KRW PTP; 2004.
28. Aleksandrowicz JW. Diagnoza zaburzeń nerwicowych — Z zagadnień diagnostyki osobowości. Ossolineum, 1983, str. 59–92.
29. Aleksandrowicz JW, Bierzyński K, Martyniak J. Zastosowanie testu 16 PF Cattella w ocenie leczenia nerwic. *Psychoter.* 1985; 1(52): 47–60.

30. Aleksandrowicz JW, Klasa K, Sobański JA, Stolarska D. Kwestionariusz osobowości nerwicowej KON-2006. Kraków: Biblioteka Psychiatrii Polskiej KRW PTP; 2006.
31. Aleksandrowicz JW. Psychoterapia: poradnik dla pacjentów. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004.
32. Aleksandrowicz JW, Bierzyński K, Bomba J, Czabała JC, Jaklewicz H, Leder S i wsp. Zasady stosowania psychoterapii. Wyniki dalszych prac zespołu ekspertów Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego. *Psychoter.* 1999; 4: 5–18.
33. Aleksandrowicz JW, Siwiak-Kobayashi M. Psychoterapia w Polsce. W: Bilikiewicz A, Rybakowski J. red. *Psychiatria w Polsce*. Gdańsk: Via Medica, 2002.
34. Aleksandrowicz J, Bomba J. Poland. W: *Globalized psychotherapy*. Pritz A, red. Vienna: Facultas Universitätsverlag, 2002.
35. Aleksandrowicz J, Sobański J. Histoire de la psychotherapie en Pologne. W: *Psychiatries dans l'histoire*. red. Jacques Arveiller. Caen: Presses Universitaires de Caen, 2008, s. 249–254.
36. Aleksandrowicz JW. The history of Polish psychotherapy during the socialist dictatorship. *Eur. J. Ment. Health.* 2009; 4(1): 57–66.
37. Aleksandrowicz JA. „Psychoterapia” czy „psychoterapie”? *Psychoter.* 2004; 2(129): 17–30.
38. Aleksandrowicz JA. Psychoterapia: etyka — wartości — deontologia. *Psychoter.* 2006; 2:13–20.
39. Aleksandrowicz JW. What psychotherapy is and is not: an essay on re-definding of the term. *Arch. Psychiatr. Psychother.* 2003; 5(1): 59–68.
40. Aleksandrowicz JW, Klasa K, Romeyko-Borowiec A, Simon W, Siwiak-Kobayashi M, Sobański JA. Internetowy kurs podstaw psychoterapii (SEPTIMUS) w ocenie studentów i prowadzących. *Psychoter.* 2005; 2(133): 85–94.

Adres: molocko@poczta.fm